

В.М. Павченко,
кандидат історичних наук, доцент
(Кіровоградський державний педагогічний університет)

АДАПТАЦІЯ СТУДЕНТСТВА В УМОВАХ ЛІБЕРАЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СЬОГОДЕННЯ

У статті обґрунтовано анахронізм "педагогіки заходів" у вихованні "людини взагалі". Актуалізовано проблеми адаптації майбутніх фахівців до умов "нової економіки" XXI ст. і підприємництва. Наведено напрями модернізації соціального виховання в контексті ліберальних викликів сьогодення.

У вихованні сучасної молоді людини чільне місце належить соціальній адаптації до реальних суспільно-економічних умов, домінуючим правилом яких усе частіше стає "ринкова гра", змагання амбіцій, спрямованість на матеріальний і кар'єрний успіх. На тлі таких обставин анахронізмом убачається продовження в освітній практиці вищих навчальних закладів України спроб продукування виховання студентства в контексті "педагогіки заходів", намаганні "організаторів" залучати молодь до так званих "загальнокультурних" форм діяльності, "розумного заповнення" вільного часу, духовно-творчої позааудиторної активності "згідно з планом виховної роботи". Натомість сьогодні життя вимагає актуалізації виховання поведінки людини серед соціуму з новою соціальною структурою, що сформована з персональних і групових суб'єктів активної дії, де культивується нетрадиційна система взаємостосунків з оточуючим середовищем. Новизна цих обставин передбачає формування оновлених стандартів соціальної поведінки, де поєднуються різноманітні неординарні прояви і форми особистісних орієнтацій. Розгляд цих питань є важливим для пошуку ефективної моделі виховання майбутніх професіоналів, їх готовності до самореалізації в умовах світових інтеграційних процесів.

У "Законі про освіту" 1996 р. підкреслено: "Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості і найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, спроможних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, зростання загальноосвітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими спеціалістами" [1: 10]. Орієнтуючи освіту на "всебічний розвиток" людини, вітчизняне законодавство не спрямовує її на формування конкурентноспроможної особистості, яка володіє вмінням соціальної адаптації. Пестуючи абстракції, Закон трансформує "впертість педагогіки" у підготовці "людини взагалі", нехтуючи об'єктивними чинниками впливу соціального середовища. У результаті молода людина очікує на вирішення життєвих проблем із позицій ідеалів, які формуються без урахування реальної мотивації, що програмує нездійсненність її максималістських уподобань. Це підтверджує справедливість зауваження Д. Дідро про тих, хто виховує викладанням науки: вони "не завжди бувають тими, які її розуміють і серйозно нею займаються, тому що у таких не залишається часу на викладання" [2: 49].

При подоланні "впертості педагогіки" у формуванні "людини взагалі", "за планом" вагоме значення для викладачів мають здатність до рефлексії, усвідомлення загальноцивілізаційної і ключової для розуміння сутності сучасної соціальної адаптації, основні ознаки поняття "свобода". Остання має передбачати вільний вибір напрямків і методів діяльності, самостійність у прийнятті рішень, вільний попит і пропозицію робочої сили, свободу ініціативи та підприємливості, незалежність мислення. Польський психолог Ю. Козелецький уважав, що прагнення свободи зумовлене біологічно. Саме тому для кожної людини є бажаними ситуації можливості вибору, навіть за умов ризику. Адже, якщо є свобода вибору, якщо засоби контролю не обмежують людину на кожному кроці, її життя є яскравішим [3: 177]. Звідси – важливе місце свободи в ієрархії особистісних цінностей молоді людини, що має корегувати виховну спрямованість освітянської практики сучасного викладача.

Актуальними в контексті модернізації виховного процесу можна вважати ідеї класика соціологічної думки ХХ ст. К. Маннгейма, який у своєму нарисі зі знаковою назвою "Про природу економічних амбіцій і значення цього феномену в соціальному вихованні" обґрунтував дві фундаментальні умови виховного процесу, які уможливають розуміння мотивації соціальної поведінки людини. Перша – це якомога правдивіше і повніше уявлення людини про оточуючий світ; друга – усвідомлення не тільки необхідності односторонньої адаптації людини до оточення, а й формування в особистості спроможності здолати межі свого соціального середовища і вийти на вищі стадії реформування суспільства [4: 217]. Тому перспективними вбачаються сьогодні не пристосовницькі якості людини, сформовані "педагогікою слухняності", а риси активного суб'єкта соціальної дії. Виховання людини соціальної, спроможної орієнтуватись у мінливому оточенні і володіти практичними навичками впливу та зміни його, має здійснювати нова педагогіка. Вона обумовлена загальносвітовим явищем – появою "нової економіки", сформованої на знаннях, інформаційних технологіях, глобалізації господарських та суспільних процесів тощо. Це явище актуалізує роль інтелектуально-освітнього потенціалу кожної країни як визначального ресурсу її економічного зростання і добробуту. Реагуючи на зміну парадигми світового розвитку, в контексті якої наука і культура перетворюються у сферу міжнародної конкуренції та співробітництва, ЮНЕСКО визначила ХХІ століття "інтелектуальним", "ерою освіти". Враховуючи ці процеси, науково-педагогічна громадськість України усвідомлює необхідність підвищення навчально-виховних стандартів на основі модернізації. Її зміст полягає у подоланні "підтримуючого, відтворюючого навчання" у вигляді "інформаційної накачки" та засвоєнні інноваційних методик, які стимулюють до змін в існуючій культурі та соціальному середовищі, вчать молоду людину вмінню адаптуватись до нових умов господарювання, життєдіяльності та мінливого економічного і соціального середовища, активно реагувати на проблемні ситуації.

Визначальною умовою соціальної адаптації людини є спроможність рефлексувати на оточуюче середовище. А. Шопенгауер з цього приводу висловився так: "Осмислити можна тільки те, що знаєш, – тому що потрібно чомусь учитись, але знаєш тільки те, що продумав. До читання і навчання можна себе добровільно примусити, до мислення – ні. Воно, як полум'я повітрям, повинно роздмухуватися і підтримуватися якимось інтересом до предмета. Такий інтерес може бути або суто об'єктивним, або просто суб'єктивним. Останній існує тільки в наших особистих справах і обставинах; але перший існує тільки для мислячих від природи голів, для яких мислення таке ж природне, як дихання. Такі голови надзвичайно рідкісні" [5: 150].

У чому ж полягає модернізаційний резерв традиційної системи виховання і трансформації її в контекст виховання соціального? Зміст останнього вбачається у вихованні на засадах традиційних цінностей культури, орієнтації особистості методами "педагогіки співробітництва" на міжособистісні зв'язки, подолання статичності при фіксації економічної та соціальної систем і сприйняття останніх у процесі постійного розвитку. Зазначені напрямки сприяють розриву особистості із хрестоматійними принципами і попереднім досвідом як канонічними чинниками прийняття рішень, стимулюють амбітність, честолюбство, жадобу успіху, готовність до ризику. Саме ризик, на нашу думку, є найголовнішою ознакою сучасного господарювання – підприємництва (явища, яке функціонує і розвивається за постійно мінливих умов). Із погляду історії, ризик є константою в інтерпретації підприємництва як специфічного різновиду людської діяльності. Саме тому формування у молоді людини готовності до нього виступає одним із напрямів соціального виховання в сучасних умовах.

Поряд із ризиком, перспективною в контексті адаптації молоді людини до умов "нової економіки" являється виховання у неї інноваційно спрямованої поведінки. Інноваційна господарська, менеджерська та інші види діяльності особистості передбачають максимальну задіяність творчої компоненти: спрямованості на створення нового, оригінального, що вимагає від людини не лише відповідних знань, умінь, навичок, таланту, а й проявів інтелектуального активізму, підвищеної чутливості до нового, інтуїції [6: 28]. Потреба формування творчої (креативної) компоненти у майбутнього спеціаліста постає особливо актуальною в контексті перспектив венчурного підприємництва, як особливого різновиду організаційно-господарської діяльності в Україні. Саме венчурне підприємство за рахунок максимального розкриття творчого потенціалу особистості (або групового суб'єкта діяльності), за умов реалізації новаторських ідей і підтримки держави спроможне забезпечити поширення нових технологій, швидко переозброїти і реконструювати виробництво на сучасній науково-технологічній основі.

Важливим завданням сучасної освітньої практики є виховання у майбутніх фахівців соціальної відповідальності, зміст якої полягає, радше, в ідеології стосунків між підприємцем-організатором і найманими працівниками. Перший, звичайно, опікується прибутком, економічним успіхом – презумпціями ринкової економіки і рисами його глибинної психології. Але досвід пострадянської трансформації України доводить, що за сучасних умов господарського успіху чи успішного бізнесу в межах свого фаху спеціалісту недостатньо. Життя вимагає внесення коректив у традиційну стратегію поведінки: відчуття відповідальності перед суспільством за власні дії щодо екології, охорони здоров'я громадян; дотримання прав споживачів, громадянських прав і свобод; інвестування закладів підготовки кадрів тощо [7: 85].

Наведені напрями не вичерпують змісту соціальної адаптації майбутніх спеціалістів до умов "нової економіки" "інтелектуального" ХХІ ст. При здійсненні певних виховних процедур викладачеві важливо зрозуміти і пролонгувати лінію поведінки молоді людини та її дії під впливом економічного інтересу. Адже саме він визначає інтелектуальний і духовно-культурний рівень особистості та суспільства в цілому. Звичайно, передбачити глибину економічної амбітності випускника в образі майбутнього "нового українця" та забезпечити його від невідконтрольних владі аспектів діяльності важко. Це підтверджують сучасні реалії, де морально-етичний рівень поведінки і виховання зведено до рівня бізнесу та виключно економічних потреб. Але амбітна і честолюбива особистість із відвертим бажанням економічного успіху та рисами прагматизму врешті-решт змушена буде підкорятись узаємозв'язку економіки і влади. Виховання раціональної поведінки "грати за правилами" сприяє формуванню в суспільстві особливого соціального прошарку людей, спроможних діяти в межах обов'язкової доцільності, з умінням обмежувати власний егоїзм і готовність до пристосування та індивідуальної адаптації. У результаті людина засвоюватиме поведінку в інтересах усіх, бо "той, хто діє в інтересах ближнього, діє у власних інтересах" [8: 27].

Соціальна адаптація особистості до умов оновлення українського суспільства вимагає зміни акцентів у навчально-виховному процесі, врахування професіоналами цієї справи фактичного змісту майбутньої практичної діяльності студентів. Культивування безвідносних до реального життя норм поведінки втрачає сенс, бо виховує відразу до навчання і заперечує прагматичну спрямованість особистості. Воно трансформується у виток марних емоцій, обмежує соціальне виховання моралізаторством і надокучливістю. Молода людина сьогодні не сприймає абстрактних форм, бо життя вимагає від неї пізнавати логіку дій утаємнчених сил із метою управління ними і підпорядкування інтересам формування особистості.

Отже, сучасна виховна практика має позбуватися абстрактних форм творення "людини взагалі" і звертатись до реальних процесів соціально-економічної трансформації. Центром уваги повинна стати нова людина в умовах формування інформаційного меритократичного суспільства [9: 605], яка досягає успіху завдяки власній старанності та здібностям. Видається доцільною зміна парадигми освітньо-виховної діяльності серед студентства. Якщо виховання і навчання, як рівні величини разом апелюють до людських цінностей і знань, то й соціальне виховання особистості має здійснюватись в обох суверенних системах. Із цієї причини виховна діяльність набуває рис самостійної предметної галузі й утрачає колишню залишковість, на кшталт: спочатку інформаційно-технічне забезпечення, а потім – виховання. Реалії трансформаційних процесів в Україні, навпаки, актуалізують формування особистості майбутнього спеціаліста спроможності до адаптації.

Необхідна також корекція розуміння феномена соціального виховання виключно як способу репродукції соціально-історичного досвіду від покоління до покоління. Особливо це важливо сьогодні, в умовах

відтворення Інтернетом віртуальної реальності, що технізує свідомість значної частини молоді й формує у неї ілюзію реальності світу, зменшує потребу в емоційно-духовному житті. Глобалізаційні процеси, активізація людського спілкування, міграції соціальних груп – усе це розширює свободу вибору форм і засобів перетворення традиційної соціалізуючої функції виховання в імовірнісну. При розгляді проблеми систематичної і цілеспрямованої соціальної адаптації особистості нівелюється також роль авторитетного раніше соціального інституту – держави. Все більше контролюючись суспільством, вона стає арбітром стосунків різних соціально-політичних сил. Усе це, разом із зародженням елементів громадянського суспільства, в якому особа вільна у виборі лінії поведінки, актуалізує проблему соціальної адаптації людини в нових умовах українського сьогодення як предмета перспективних наукових розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України "Про освіту" // Законодавство України про освіту. Збірник законів. – К., 2002.
2. Дидро Д. Размышления по поводу книги Гельвеция "Об уме" / Соч. в 2 т. – Т. 2. – М., 1991. – 456 с.
3. Козелецкий Ю. Человек многомерный (психологическое эссе). – К., 1992. – 258 с.
4. Маннгейм К. Очерки социологии знания. Проблема поколений – состоятельность – экономические амбиции. – М., 2000. – 365 с.
5. Шопенгауэр А. Мысли / А. Шопенгауэр. Пер с нем. – М., 2003. – 328 с.
6. Пономарев Я. Психология творчества // Тенденции развития психологической науки. – М., 1989. – 45 с.
7. Дворцова Е. Формирование концепции предпринимательского эпоса // Харьковские социологические чтения. – 95. – Харьков, 1995. – 172 с.
8. Абулафия М. Мид и многоголосие универсальности // Вопросы философии. – 1995. – № 2. – С. 27
9. Тоффлер Э. Третья волна: Пер. с англ. / Э. Тоффлер. – М., 2002. – 742 с.

Матеріал надійшов до редакції 11.11.2005 р.

Павченко В.М. Адаптація студентства в умовах ліберальної трансформації української сучасності.

В статті обоснован анахронізм "педагогіки заходів" в вихованні "чоловіка взагалі". Актуалізуються проблеми адаптації майбутніх фахівців до умов "нових економічних" ХХІ ст. і підприємництва. Приводяться напрями модернізації соціального виховання в контексті ліберальних викликів сучасності.

Pavchenko V.M. The Adaptation Students in of the Conditions of Liberal Transformation of Ukrainian Contemporaneity.

This article is devoted to the problem of adaptation of future specialists to the "new economic conditions". Shown also are the main ways of modernization, of social "education" in the context of liberal challenges of the present.